

Памяць пра легенды

Слова да чытача

Любоў да Радзімы мае перадумовай веданне мінулага свайго народа — яго перамог і паражэнняў, здабыткаў і страт, яго герояў, мысліцеляў, вялікіх майстроў, помнікаў духоўнай і матэрыяльнай культ уры.

Памяць патрабуе клопату. Гэта тым больш тычыцца мінуўшчыны беларускага народа, які так часта апынаўся пад смерчам ваенных дзеянняў і цярпеў незаменныя страты людзей, каштоўнасцей, духоўных скарбаў.

Любоў да Радзімы не з'яўляецца, аднак, вынікам атрыманых ведаў; хутчэй імкненне да ведаў ёсць вынік любові да Радзімы. Ме навіта любоўю да Радзімы дыктуецца жаданне прасякаць загадкі даўніны, дзедвацца пра тое, што было, але чаго ўжо няма, ці што засталася малапрыкметнымі слядамі ў скупых словах летапісаў і нешматлікіх дакументах, што зацерлася гужам стагоддзяў, зацягнулася глухімі туманамі мінулых эпох.

Цікавасць да даўніны мае духоўны характар, яна караніцца ў сутнасці чалавека, жыццё якога вельмі кароткае, але чый розум жадае агарнуць неахопны час, зазірае ў будучыню і пранікае ў мінулае.

Жыццё на роднае зыходнага пункта, ва ўсякім выпадку, ён не паддаецца пазнанню. Ніводная дата не з'яўляецца пачынальнай: заўсёды нешта было і раней. Дзейнасць кожнага пакалення цягнецца гадоў дваццаць, потым яго змяняе наступнае, і сама саступае месца новаму, і ў гэтай змене, у працягу клопатаў, у перадачы канкрэтнымі людзьмі адзін другому

вопыту і традыцый, сваіх духоўных здабыткаў і прадзецца нітка часу.

Не заўсё ды мінулае паказвае цца ў яўных прыкметах, як, напрыклад, у помніках матэрыяльнай культуры; у духоўнай спадчыне больш складана разглядзець далёкае і цяперашняе — тут напластаванні часоў знітоўваюцца і набываюць цэласнасць. Каб іх распазнаць, неабходна ведаць гісторыю ідэй і свядомасці, іх ператварэнні і няпростае існаванне ў шэрагу палітычных і жыццёвых укладаў.

Любыя веды аб мінулым набліжаюць яго да нас, узбагачаюць нашыя пачуцці, запаўняюць навакольную прастору і папярэдні нам час мноствам падзей і асоб — быццё наша атрымоўвае больш ясны сэнс.

Гісторыя адлічваецца ў адваротным кірунку — бо пачатак яе заўжды сённяшні дзень. Заўтра ён стане гісторыяй. Кожнае адлічанае стукам крыві ў скронях імгненне становіцца гісторыяй; у ім нічога ні змяніць, ні пераправіць. У адрозненне ад бягучага часу ў гісторыі кожны момант мае сваё мінулае і будучае, ён не стаіць перад невядомасцю як жыццё жывое.

Гісторыя дазваляе ўбачыць у далёкай даўніне тое, што было для яе будучыняй; прынамсі гэта і дазваляе вучыцца ў яе. Развіццё народнага духу звязана з матэрыяльным і падзейным бакамі гісторыі — у іх ён адбіваецца, але ён і самастойны, бо духоўнасць з той жа сілай уздзеінічае на знешняе, з якой знешняе ўдзеінічае на духоўнасць. Перамога над крыжакамі ў Грунвальдскай бітве стала магчымай таму, што народны дух стаў моцным і патрабаваў пакончыць з векавым націскам тэўтонцаў; але не менш важным вынікам, чым вызваленне ад заваёўнікаў, стала і абуджэнне нацыянальнай самасвядомасці беларусаў, адчуванне сваёй еднасці як народа. Такіх прыкладаў можна прывесці шмат.

Ве данне гісторыі, а яшчэ шырэй — гістарычная свядомасць, пад якім бы вуглом яна не разглядалася, магчыма толькі пры засвае нні даступнага гіста- рычнага матэрыялу мастацкай, у крайнім выпадку — папулярнай літаратуры. Такім папулярызатарскім мэтам і прызначана служыць гэтая кніга.

Пад той жа назвай, што стаіць на вокладцы, яна ўжо выходзіла ў 1984 годзе на рускай мове і мела тады на трэць меншы памер.

Выданне выклікала колькі рэцэнзій — і публічных, і асабліва «закрытых». Усе слушныя заўвагі аўтар улічыў, але ў «закрытых» рэцэнзіях хапала заўваг і састарэлых на пяцьдзесят гадоў, зробленых на падставе дэфармаванага ў гады сталіншчыны пагардлівага стаўлення да беларускай даўніны. Не абышлося, вядома, без абвінавачванняў у «нацыяналізме», «пераболыпанні ролі беларускага народа», «невалоданні марксісцка-ленінскай метадалогіяй» і іншых формул вульгарна-сацыялагічнай традыцыі. Таму аўтар мае патрэбу адзначыць, што, па яго перакананнях, усе народы на гэтым свеце роўныя, няма ніводнага, які быў бы лепшы за другія, а ідэі аб народах-абранніках наогул лічыць антыгуманістычнымі.

Чытач не знойдзе на старонках кнігі спасылак на выкарыстаныя крыніцы і даследаванні, бо выданне адрасуецца шырокай аўдыторыі і на навуковую працу ніякім чынам не прэтэндуе. Аднак абавязак аўтара засведчыць, што ён карыстаўся шматлікімі даследаваннямі — як даўняй пары, так і сучаснымі. Нельга не назваць тут імёны людзей, без чых твораў была б немагчыма праца любога беларускага краязнаўца ці пісьменніка, які піша на гістарычныя тэмы. Гэта Я. Длугаш, М. Стрыйкоўскі, В. Тацішчаў, М. Карамзін, С. Салаўёў, В. Ключэўскі, І. Лелевель, Л. Нарбут, І. Даніловіч, І. Бяляеў, М. Любаўскі, Е. Карскі, В. Вольф, У. Шчэта, В. Ластоўскі, У. Ігнатоўскі, Е. Раманаў, В. Сапуноў, М. Улашчык і інш. Глыбокую ўдзячнасць аўтар заўсёды будзе адчуваць да Уладзіміра Караткевіча, чыё палкае слова любові да Беларусі абудзіла многія сонныя душы, у тым ліку і аўтара гэтай кнігі.

Не толькі творы пісьменнікаў ці вучоных апавядаюць пра родную гісторыю. У кожным старажытным горадзе, у мностве старадаўніх вёсак, на шматлікіх палях, берагах рэчак і азёраў ёсць маўклівыя сведкі слаўтага ці горкага мінулага — руіны замкаў, паселішчы, курганы. Яны таксама захавальнікі даўніны, і магчыма, галоўныя яе захавальнікі.

Толькі невялічкі пагорак застаўся на месцы мураванага Лоскага замка. Сёння цяжка паверыць, што тут узнімаліся сцены, на іх стаяла варта, што ў замку працавала друкарня і ў ёй выдаваў свае кнігі Сымон Будны, што адсюль гэтыя кнігі развозіліся ва ўсе канцы Беларусі, і ў Літву, і ў Польшу, што тут быў асяродак асветы, тут спрачаліся, смуткавалі, спявалі, чыталі вершы, смяліся — тут

жылі...

Прыслухайся, чытач,— і ты пачуеш грукат друкарскага станка, гаворку майстроў, рыпенне колаў, крыкі варты, размовы кніжнікаў і гул бітваў... Нішто не маўчыць для таго, хто навучаны слухаць...